

I. GENERAL PART: CATALOGUES OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

I.I International catalogues of human rights (ECHR, UDHR and ICCPR)

Question

- *In your country, what is the constitutional position/characteristic/legal force of international treaties protecting human rights?*

Answer

Nederlands

In de Nederlandse Grondwet (GW) is bepaald dat bepalingen van verdragen die naar hun inhoud een ieder kunnen verbinden, verbindende kracht hebben nadat ze zijn bekendgemaakt (art. 93 GW). Voorts is in de Nederlandse Grondwet opgenomen dat “*ieder verbindende bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties*” boven nationale wetgeving gaan (art. 94 GW). Nederland heeft een zogenoemd monistisch stelsel.

In Nederland mag de rechter verdragen en formele wetten (*acts of parliament, Article 81 of the Constitution*) niet aan de Grondwet toetsen (art. 120 GW). Formele wetten zijn wetten die door de hoogste wetgevende macht (de regering en de Staten-Generaal gezamenlijk) zijn gemaakt. Wetten die gemaakt zijn door lagere wetgevers (bijvoorbeeld gemeenten en provinciën) kunnen wel aan de Grondwet worden getoetst. Het toetsingsverbod is niet van toepassing op deze lagere wetgeving.

De Nederlandse rechter kan dus niet toetsen of een formele wet of een Verdrag in strijd is met de Grondwet. De Nederlandse rechter kan formele wetten echter wel aan Verdragen toetsen. Indien een formele wet in strijd is met een ieder verbindende bepalingen van een verdrag moet hij deze formele wet buiten toepassing laten (zie art. 94 GW hierboven). Vanwege dit toetsingsverbod heeft de Grondwet in de rechtspraak van de Hoge Raad (zeker tegenwoordig) een beperkte rol. Er wordt eerder een beroep gedaan op, en getoetst aan, de grondrechten uit verdragen, en dan met name het EVRM. Het EVRM speelt in de Nederlandse rechtspraak een grote rol.

English

The Dutch Constitution (GW) stipulates that provisions of treaties and of resolutions by international institutions which may be binding on all persons by virtue of their contents shall become binding after they have been published (Article 93 GW). Furthermore, the Dutch Constitution states that “*provisions of treaties or of resolutions by international institutions that are binding on all persons*” take precedence over national legislation (Article 94 GW). Therefore, the Netherlands has a so-called monistic system.

In the Netherlands, courts are not allowed to review the constitutionality of Acts of Parliament (Article 81 GW) and treaties (see Article 120 GW). Acts of Parliament (‘formal acts’) are laws enacted jointly by the Government and the States General, the highest legislative body. When it comes to laws made by ‘lower’ legislative bodies such as municipalities and provinces, it is possible for the courts to assess whether they

are in conflict with the Constitution. The ban on constitutional review does not concern these kind of ('lower') laws. Thus, a Dutch court cannot assess whether an Act of Parliament ('formal law') or a treaty is in conflict with the Constitution. The Dutch court can, however, review Acts of Parliament ('formal' laws) under treaties. If such formal law conflicts with provisions of a treaty that are binding on all persons, then it will not be deemed applicable (see Article 94 GW above). Because of this ban on constitutional review by courts, the Constitution plays, (certainly nowadays), a limited role in the case law of the Hoge Raad (Dutch Supreme Court). Rather, an appeal is made to, and reviewed under, fundamental rights from treaties, and in particular from the European Convention on Human Rights (ECHR). The ECHR plays a major role in Dutch case law.

Question

- *What mechanism is used to invoke the international treaties in national court decision-making?*

Answer

Nederlands

Partijen kunnen beroep doen op ieder verbindende bepalingen uit Verdragen. De rechter kan ook ambtshalve toetsen aan dergelijke bepalingen. In de Grondwet is niet bepaald wie bevoegd is om te beslissen of een verdragsbepaling een ieder verbindend is. In de praktijk is het de rechter die deze vraag beantwoordt. De meeste grondrechten uit het EVRM en het IVBPR zijn een ieder verbindend.

English

Parties can invoke any provisions of treaties that are binding on all persons. The court may also ex officio assess under such provisions. The Constitution does not determine who is authorized to decide whether a treaty provision is binding on all persons. In practice, it is up to the courts to answer this question. Most of the fundamental rights from the ECHR and the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) are binding on all persons.

Question

- *Is it possible to invoke the direct effect of the international catalogues of human rights? If so, please describe the mechanism.*

Answer

See answers above.

I.II Supranational catalogues of human rights (the Charter)

Question

- *Is the Charter a point of reference to review the constitutionality of legal rules and/or decisions of public authorities, be it directly (a formal point of reference in some EU member states) or indirectly by radiating through the national catalogues (a substantive point of reference in other states)?*

Answer

Nederlands

Omdat in Nederland het toetsingsverbod geldt (zie antwoorden hierboven) spelen de grondrechten uit de Grondwet een (zeer) beperkte rol in de rechtspraak van de Hoge Raad. Het Handvest heeft in de Nederlandse rechtspraak daardoor nauwelijks een rol als 'point of reference' voor de interpretatie van grondrechten uit de Grondwet. In geval het gaat om zaken waarin het Handvest van toepassing is wordt het Handvest direct toegepast.

English

Because in the Netherlands there is a ban on constitutional review by courts (see answers above), the fundamental rights as laid down in the Dutch Constitution play a (very) limited role in the case law of the Hoge Raad. As a result, the Charter of Fundamental Rights of the European Union has hardly any role in Dutch case law as a "point of reference" for the interpretation of fundamental rights as laid down in the Constitution. In the case of matters to which the Charter applies, the Charter is applied directly.

Question

- *Does the human rights case law of the Court of Justice of the European Union serve as guidance for the interpretation and application of the national catalogue in your country by general courts, or as a source for judicial law-making?*

Answer

Nederlands

Voor zover het gaat om case-law die betrekking heeft op grondrechten die ook in de Grondwet zijn opgenomen is dat nauwelijks het geval in de rechtspraak van de Hoge Raad (zie antwoord hierboven). Echter, voor 'grondrechten' die niet in de Nederlandse Grondwet zijn opgenomen, ligt dat enigszins anders. Het 'ne bis in idem' beginsel (art. 50 Handvest) is in Nederland bijvoorbeeld niet in de Grondwet maar onder meer in het Wetboek van Strafrecht opgenomen (art. 68). In een zaak waarin het ne bis in idem beginsel aan de orde kwam, meer in het bijzonder de vraag wanneer sprake is van "hetzelfde feit", besteedde de Hoge Raad in zijn uitspraak aandacht aan het internationaal rechtelijk kader. In dat licht noemde de Hoge Raad expliciet het Handvest (art. 50) en een uitspraak van het HvJ (Hoge Raad 1 februari 2011, [ECLI:NL:HR:2011:BM9102](#)). In dergelijke gevallen is de case-law van het HvJ dus van belang voor de interpretatie van nationaal wettelijke bepalingen.

English

As far as case law is concerned with fundamental rights that are also included in the Dutch Constitution, this is hardly the case in the case law of the Hoge Raad [see answer above]. However, for 'fundamental rights' that are not included in the

Constitution, this is somewhat different. For example, the ‘ne bis in idem’ principle (Article 50 Charter) is not included in the Constitution in the Netherlands, but, inter alia, in the Dutch Criminal Code (Article 68). In a case in which the ‘ne bis in idem’ principle was discussed, more specifically with regard to the question of when there is “*the same fact*”, the Hoge Raad paid attention to the international legal framework in its ruling. The Hoge Raad explicitly mentioned the Charter (Article 50) and a ruling of the Court of Justice of the European Union (ECJ) (*Hoge Raad* 1 February 2011, [ECLI:NL:HR:2011:BM9102](#)). In such cases, the case law of the ECJ is therefore of importance for the interpretation of national legal provisions.

Question

- *Is the national impact of the Charter conditioned, in constitutional terms, by its essentially equivalent degree of protection afforded, or as the case may be in the EU member states, is conditioned by making a request for preliminary ruling with the Court of Justice of the EU?*

Answer

-

I.III National human rights catalogues

Question

- *Is the catalogue of human rights part of the constitution of your country? If so, how is it incorporated (a separate constitutional charter, a part of the Constitution, a part of the constitutional order)? What is its structure?*

Answer

Nederlands

Nederland kent geen aparte ‘grondrechten catalogus’. In de Grondwet zijn zogenoemde klassieke en sociale grondrechten opgenomen. De meeste grondrechten zijn in het eerste hoofdstuk van de Grondwet opgenomen. Er zijn echter enkele bepalingen die als een grondrecht zijn aan te merken en die op een andere plek in de Grondwet staan, zoals het verbod op de doodstraf (art. 114 GW). Onder de klassieke grondrechten vallen onder meer het discriminatieverbod (art. 1 GW), de vrijheid van godsdienst (art. 6 GW), de vrijheid van drukpers (art. 7 GW), het recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer (art. 10 GW), het recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam (art. 11 GW), het recht op vrijheid (art. 15 GW), het recht op toegang tot de rechter (art. 17 GW).

Daarnaast vormen het Handvest en diverse verdragen (EVRM, IVBPR) als gezegd aparte bronnen voor grondrechten (zie antwoorden I.I en I.II).

English

The Netherlands do not have a separate “*catalogue of human rights*”. So-called classical and social fundamental rights are included in the Constitution. Most fundamental rights are included in the first chapter of the Constitution. There are, however, some provisions that can be regarded as fundamental rights that are found elsewhere in the Constitution, such as the prohibition of capital punishment (Article 114 GW). Classic fundamental rights include the prohibition of discrimination (Article 1 GW), freedom of religion (Article 6 GW), freedom of the press (Article 7 GW), the right to is privacy (Article 10 GW), the right to the inviolability of his person (Article 11 GW), the right to liberty (Article 15 GW), the right to access to the courts (Article 17 GW).

In addition, the Charter and various treaties (ECHR, ICCPR) are separate sources for fundamental rights (see answers I.I and I.II).

Questions

- *What is the historical background of the creation of the national catalogue of human rights in your country? Is the respective legislation in your country based on other legislation (previous or foreign), or is it original?*
- *What has been the development of your national catalogue of human rights over time? Is it undergoing a change? Are new rights included? Is there a constitutional procedure for its modification or amendment?*

Answers

Nederlands

De eerste Grondwet dateert van 1814 en is daarmee een van de oudste constituties van de wereld. In 1840 en 1848 is de Grondwet aanzienlijk aangepast, mede vanwege de afscheiding van België van het Koninkrijk der Nederlanden (1930). Vervolgens zijn er verschillende aanpassingen geweest zoals de invoering van het

vrouwenkiesrecht (1922). In 1983 heeft een grote, algehele, wijziging van de Grondwet plaatsgevonden. De grondrechten hebben een prominente plaats gekregen in de herziene Grondwet: in het eerste hoofdstuk. Het discriminatieverbod, het verbod op de doodstraf en het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer werden ingevoerd. Ook werd een aantal grondrechten in de Grondwet uitgebreid. Verder zijn er verschillende sociale grondrechten in de Grondwet opgenomen.

Sinds 1983 zijn er meerdere kleine aanpassingen geweest. Recent is er een voorstel gedaan om het toetsingsverbod (art. 120 Grondwet, zie answer I.I) te schrappen. Dat voorstel is uiteindelijk ingetrokken. Op dit moment is er een wetsvoorstel aanhangig om het recht op een eerlijk proces in de Grondwet op te nemen. Dit voorstel is in eerste lezing (zie hierna) aangenomen. Ook is er een wetsvoorstel in behandeling om een korte algemene bepaling aan het begin van de Grondwet op te nemen waarin staat dat de Grondwet de grondrechten en de democratische rechtsstaat waarborgt. Ook dit voorstel is in de eerste ronde aangenomen.

De procedure voor een grondwetswijziging staat in de Grondwet (art. 137 e.v.). Kort gezegd moet er eerst door de wetgever een ‘overwegingswet’ worden aangenomen (de eerste lezing). Daarvoor geldt dat er een gewone meerderheid van stemmen moet zijn. Vervolgens moet de Tweede Kamer worden ontbonden en wordt er na nieuwe verkiezingen opnieuw over de wet gestemd door de Tweede en Eerste Kamer. In die stemmingsronde moet er in beide kamers een tweederdemeerderheid zijn om de wet te kunnen aannemen.

English

The first Constitution dates from 1814 and is, therefore, one of the oldest constitutions in the world. The Constitution was substantially amended in 1840 and 1848, partly due to the separation of Belgium from the Kingdom of the Netherlands (1930).

Subsequently, various adjustments were made, such as the introduction of women's right to vote (1922). A major, overall, change to the Constitution took place in 1983. In this revised Constitution, fundamental rights have been given a prominent place in the first chapter. The prohibition of discrimination, the prohibition of capital punishment and the right to respect for privacy were introduced. In addition, a number of fundamental rights in the Constitution were expanded. Furthermore, various social fundamental rights were included in the Constitution.

There have been several minor changes since 1983. Recently a bill had been proposed to remove the ban on constitutional review by courts (Article 120 GW, see answer I.I). That proposal was eventually withdrawn. Currently, a proposal is pending to include the right to a fair trial in the Constitution. This proposal was adopted at first reading (see below). In addition, there is a proposal under consideration to include a short general provision at the start of the Constitution which states that the Constitution guarantees fundamental rights and the democracy under the rule of law. This proposal was also adopted at first reading.

The procedure for a constitutional amendment is set out in the Constitution (Article 137 GW et seq.). In short, a ‘consideration bill’ (*‘overwegingswet’*) must first be adopted by the legislature (this is the so-called first reading). For this, absolute majority is required. Subsequently, the House of Representatives must be dissolved and after the elections the consideration bill will be voted on again by the House of Representatives and the Senate. Then, a qualified majority voting of two-thirds of the votes in both chambers is required to pass the law.

I.IV The mutual relationship between different catalogues of human rights

Question

- Can you give examples from the case law of your court related to the use of any of the international catalogues?

Answer

Nederlands

Er zijn vele zaken waarin het Handvest, het IVBPR, en/of het EVRM aan de orde komen. Hieronder zal ik een tweetal citaten opnemen uit uitspraken die in het Engels zijn vertaald en gepubliceerd (officiële vertalingen).

Een recente uitspraak waarin onder meer art. 2 en 3 EVRM aan de orde komen betreft Mothers of Srebrenica tegen de Nederlandse Staat, Hoge Raad 19 juli 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1284](#). In die zaak overwoog de Hoge Raad onder meer:

“4.2.3 Under Article 2 ECHR, a state has a positive obligation to act appropriately to protect the right to life of civilians that are under its jurisdiction” (ECtHR 28 March 2000, no. 22492/93 (*Kiliç/Turkey*), para. 62). This positive obligation must be interpreted “in a way which does not impose an impossible or disproportionate burden on the authorities, bearing in mind the difficulties involved in policing modern societies, the unpredictability of human conduct and the operational choices which must be made in terms of priorities and resources” (ECtHR 20 December 2011, no. 18299/03 (*Finogenov et al./Russia*), para. 209). If it is asserted that a state failed to comply with its positive obligation under Article 2 ECHR, according to the ECtHR an assessment must be made of whether “the authorities knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk to the life of an identified individual or individuals from the criminal acts of a third party and that they failed to take measures within the scope of their powers which, judged reasonably, might have been expected to avoid that risk”. The ECtHR emphasises that in answering the question whether a state has done all that it could be reasonably expected to do, all circumstances of the case must be taken into account (ECtHR 28 October 1998, no. 23452/94 (*Osman/United Kingdom*), para. 116; ECtHR 28 March 2000, no. 22492/93 (*Kiliç/Turkey*), para. 63).

4.2.4 Based on Article 3 ECHR, a state has an obligation to take measures to protect civilians under their jurisdiction from torture or inhumane or humiliating treatment or punishments. A state may be held liable for a violation of this article “where the authorities fail to take reasonable steps to avoid a risk of ill-treatment about which they knew or ought to have known” (ECtHR 28 March 2000, no. 22535/93 (*Kaya/Turkey*), para. 115; and ECtHR 10 May 2001, no. 29392/95 (*Z./United Kingdom*), para). 73).” (officiële vertaling)

Een ander voorbeeld is Hoge Raad 18 december 2018, [ECLI:NL:HR:2018:2349](#).

Daarin overwoog de Hoge Raad:

“The question raised in the ground of appeal of whether the Liberian amnesty scheme prevents prosecution of the defendant in the Netherlands should be viewed in part against the background of the positive obligations upon States to protect the right to life and prevent inhuman treatment, for example under articles 2 and 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (below: ECHR). These treaty obligations entail, among

other things, carrying out an effective and independent investigation and providing for the possibility of criminal prosecution and punishment. It can be inferred from the case law of the European Court of Human Rights (below: ECtHR) that the possibility cannot be excluded that in exceptional circumstances it may be permissible to grant an amnesty for war crimes despite the treaty obligations referred to above, for example where there is or has been a reconciliation process and/or a form of compensation for victims (See, for example, the judgment of the ECtHR of 27 May 2014, no. 4455/10 (*Marguš v. Croatia*), paragraph 139 in conjunction with paragraph 127). As is also evident from that case law, however, under international law it cannot be lightly assumed that prosecution can be dispensed with on account of an amnesty (see, for example, paragraphs 124-140 of the above-mentioned judgment and the decision of the ECtHR of 17 March 2009, no. 13113/03 (*Ould Dah v. France*)).” (officiële vertaling)

Zie verder de antwoorden op de vragen bij het Special Part.

English

There are many cases in which the Charter, the ICCPR, and/or the ECHR play an explicit role. Below I will include two quotes from judgments that have been translated and published in English (official translations).

A recent judgement in which, inter alia, Articles 2 and 3 ECHR are included, concerns the *Mothers of Srebrenica v. The Dutch State* (*Hoge Raad* 19 July 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1284](#)). In that case the Hoge Raad considered, among other things:

“4.2.3. Under Article 2 ECHR, a state has a positive obligation to act appropriately to protect the right to life of civilians that are under its jurisdiction” (ECtHR 28 March 2000, no. 22492/93 (*Kiliç/Turkey*), para. 62). This positive obligation must be interpreted “in a way which does not impose an impossible or disproportionate burden on the authorities, bearing in mind the difficulties involved in policing modern societies, the unpredictability of human conduct and the operational choices which must be made in terms of priorities and resources” (ECtHR 20 December 2011, no. 18299/03 (*Finogenov et al./Russia*), para. 209). If it is asserted that a state failed to comply with its positive obligation under Article 2 ECHR, according to the ECtHR an assessment must be made of whether “the authorities knew or ought to have known at the time of the existence of a real and immediate risk to the life of an identified individual or individuals from the criminal acts of a third party and that they failed to take measures within the scope of their powers which, judged reasonably, might have been expected to avoid that risk”. The ECtHR emphasises that in answering the question whether a state has done all that it could be reasonably expected to do, all circumstances of the case must be taken into account (ECtHR 28 October 1998, no. 23452/94 (*Osman/United Kingdom*), para. 116; ECtHR 28 March 2000, no. 22492/93 (*Kiliç/Turkey*), para. 63).

4.2.4. Based on Article 3 ECHR, a state has an obligation to take measures to protect civilians under their jurisdiction from torture or inhumane or humiliating treatment or punishments. A state may be held liable for a violation of this article “where the authorities fail to take reasonable steps to avoid a risk

of ill-treatment about which they knew or ought to have known” (ECtHR 28 March 2000, no. 22535/93 (Kaya/Turkey), para. 115; and ECtHR 10 May 2001, no. 29392/95 (Z./United Kingdom), para. 73).” (official translation)

Another example is Hoge Raad 18 December 2018, [ECLI:NL:HR:2018:2349](#), in which the Hoge Raad ruled:

“5.2. The question raised in the ground of appeal of whether the Liberian amnesty scheme prevents prosecution of the defendant in the Netherlands should be viewed in part against the background of the positive obligations upon States to protect the right to life and prevent inhuman treatment, for example under articles 2 and 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (below: ECHR). These treaty obligations entail, among other things, carrying out an effective and independent investigation and providing for the possibility of criminal prosecution and punishment.

It can be inferred from the case law of the European Court of Human Rights (below: ECtHR) that the possibility cannot be excluded that in exceptional circumstances it may be permissible to grant an amnesty for war crimes despite the treaty obligations referred to above, for example where there is or has been a reconciliation process and/or a form of compensation for victims (See, for example, the judgment of the ECtHR of 27 May 2014, no. 4455/10 (Marguš v. Croatia), paragraph 139 in conjunction with paragraph 127). As is also evident from that case law, however, under international law it cannot be lightly assumed that prosecution can be dispensed with on account of an amnesty (see, for example, paragraphs 124-140 of the above-mentioned judgment and the decision of the ECtHR of 17 March 2009, no. 13113/03 (Ould Dah v. France)).” (official translation)

See also the answers to the questions in the Special Part.

Question

- *Has your court considered the relationship/hierarchy/competition of the catalogues of human rights in light of the protection afforded?*

Answer

Nederlands

Over het algemeen geeft de Hoge Raad geen expliciete overweging over “*the relationship/hierarchy/competition of the catalogues of human rights in light of the protection afforded*”. In beginsel zal de Hoge Raad toetsten aan die verdragsrechtelijke bepaling waarmee de klager in cassatie de uitspraak van de lagere rechter in strijd acht.

English

In general, the Hoge Raad does not explicitly consider “*the relationship/hierarchy/competition of the catalogues of human rights in light of the protection afforded*”. In principle, the Hoge Raad will assess under the provision of the treaty, in respect of which the appeal in cassation deems the ruling of the lower court to be in violation with.

Question

- *Is there an established procedure for choosing a specific catalogue of human rights in cases where the right is protected under more catalogues (NB: The application of the Charter is binding in EU member states subject to compliance with Article 51(1), i.e. its application is not discretionary.)*

Answer

Nee.

No.

II SPECIAL PART

Algemene opmerking / General Comments

1. Nederlands

Vanwege het toetsingsverbod (art. 120 GW) en het gegeven dat een ieder verbindende bepalingen van verdragen boven nationale wetgeving gaan (art. 93 GW, zie antwoorden I.I), komt een toetsing aan de grondrechten uit de Grondwet niet vaak (meer) voor in de rechtspraak van de Hoge Raad. Zoals gezegd is het wel mogelijk voor de rechter om formele wetten aan de grondrechten van bijvoorbeeld het EVRM te toetsen. In de praktijk wordt dan ook in het overgrote deel van de gevallen een beroep gedaan op, en/of getoetst aan, een verdragsrechtelijk grondrecht in plaats van het nationale equivalent van dat grondrecht. Er is derhalve relatief weinig recente jurisprudentie van de Hoge Raad over grondrechten uit de Grondwet.

English

Due to the ban on constitutional review by courts (Article 120 GW) and the fact that provisions of treaties that are binding on all persons take precedence over national legislation (Article 93 GW, see answers I.I), an assessment under fundamental rights as laid down in the Dutch Constitution does not often occur (anymore) in the case law of the Hoge Raad. As stated, it is possible for Dutch courts to assess ‘formal’ laws (see answer I.I) under the fundamental rights as laid down in, for example, the ECHR. In practice, therefore, in the vast majority of cases an appeal is made to, and/or assessed under, fundamental rights of treaties instead of the national equivalent of those fundamental rights. There is therefore relatively little recent case law from the Hoge Raad on fundamental rights as laid down in the Dutch Constitution.

2. Nederlands

Vanwege dit toetsingsverbod zal de Nederlandse rechter, als in een zaak de vraag aan de orde komt of een wettelijke bepaling in strijd is met een grondrecht uit bijvoorbeeld het EVRM waaraan getoetst kan worden, aan dat verdragsrechtelijk grondrecht geen ruimere uitleg geven dan het EHRM zelf geeft en de lijn van het EHRM volgen (vgl. o.m. Hoge Raad 16 december 2016, [ECLI:NL:HR:2016:2888](#)).

English

Because of the ban on constitutional review by courts, if a case raises the question whether a legal provision conflicts with a fundamental right from, for example, the ECHR, the Dutch court will not provide a broader interpretation of that fundamental right than the European Court of Human Rights (ECtHR) itself and the Hoge Raad will comply with the case law of the ECtHR (cf. *Hoge Raad* 16 December 2016, [ECLI:NL:HR:2016:2888](#)).

3. Nederlands

Voor de meeste grondrechten uit de Grondwet geldt dat beperkingen zijn toegestaan. Die beperkingen moeten een voldoende precieze grondslag in de wet hebben. Sommige grondrechten kunnen alleen door de formele wetgever – de hoogste wetgevende instantie – in een wet worden beperkt. De formele wetgever bestaat uit de regering en Staten-Generaal gezamenlijk (art. 81 Grondwet). Bij sommige

grondrechten kan de formele wetgever bij wet zijn wetgevende bevoegdheid delegeren aan lagere wetgevende organen zoals gemeenten en provincies.

Omdat de bepalingen betreffende grondrechten van (onder meer) het EVRM boven de Nederlandse wet gaan, zal de wetgever bij het beperken van grondrechten uit de Grondwet – voor zover die ook in het EVRM zijn opgenomen – rekening moeten houden met de voorwaarden die het EVRM aan dergelijke beperkingen stelt.

English

Restrictions are permitted for most fundamental rights from the Constitution. Those restrictions must have a sufficiently precise basis in the law. Some fundamental rights can only be restricted by law by the formal legislator – the highest legislative body. The formal legislator consists of jointly the Government and the States General (Article 81 GW). For some fundamental rights, the formal legislator can, by law, delegate its legislative authority to lower legislative bodies such as municipalities and provinces. In the remainder of this survey, these lower legislative bodies will be referred to as special legislatures.

Because the provisions on fundamental rights of the ECHR take precedence over Dutch law, the legislator will have to take into account the conditions that the ECHR places on such restrictions when limiting fundamental rights from the Constitution – to the extent that they are also included in the ECHR.

II.I Right to life

Question

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

De Nederlandse Grondwet kent geen bepaling waarin het recht op leven als zodanig beschermd. Wel is er een recht op onaantastbaarheid van het lichaam (art. 11 GW) en het recht op vrijheid (art. 15 GW). Op deze laatste twee rechten kunnen uitzonderingen worden gemaakt. Verder bepaalt art. 114 GW dat de doodstraf niet kan worden opgelegd. Op deze bepaling kan geen uitzondering worden gemaakt.

English

The Dutch Constitution has no provision in which the right to life is protected as such. There is, however, a right to inviolability of the person (Article 11 GW) and the right to liberty (Article 15 GW). Exceptions to these last two rights can be made. Article 114 GW stipulates that capital punishment cannot be imposed. No restrictions can be made to this provision.

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

n.a.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Art. 2 EVRM komt niet vaak aan de orde in de jurisprudentie van de Hoge Raad. Als het gaat om de uitleg en interpretatie van dit artikel sluit de Hoge Raad aan bij de interpretatie van het EHRM (zie algemene opmerking 2 hierboven).

Een voorbeeld van een zaak waarin art. 2 EVRM aan de orde was is Hoge Raad 19 juli 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1223](#) (Mothers of Srebrenica tegen Nederland), zie citaat antwoord I.IV.

Een ander voorbeeld is Hoge Raad 19 juli 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1278](#). In deze zaak waren prejudiciële vragen aan de Hoge Raad gesteld die betrekking hadden op schade door aardbevingen in Groningen die mogelijk het gevolg waren van gaswinning. De Hoge Raad ging onder meer in op de positieve verdragsverplichtingen zoals die uit art. 2 EVRM voortvloeien. De Hoge Raad overwoog onder verwijzingen naar rechtspraak van het EHRM onder meer het volgende:

“Op grond van art. 2 EVRM heeft de Staat de positieve verplichting om passend op te treden om het leven van burgers die onder zijn rechtsmacht vallen te beschermen tegen schendingen van het recht op leven (EHRM 28 maart 2000, nr. 22492/93 (Kiliç/Turkije), rov. 62). Deze positieve verplichting geldt “in the context of any activity, whether public or not, in which the right to life may be at stake, and a fortiori in the case of industrial activities, which by their very nature are dangerous” (EHRM 28 februari 2012, nr. 17423/05 (Kolyadenko e.a./Rusland), rov. 158). Indien sprake is van een gevaarlijke activiteit houdt een positieve verplichting in dat voldoende specifieke – al dan niet wettelijke – regelingen bestaan die “must govern the licensing, setting up, operation, security and supervision of the activity and must make it compulsory for all those concerned to take practical measures to ensure the effective protection of citizens whose lives might be endangered by the inherent risks”. Een positieve verplichting kan inhouden dat de Staat moet voorzien in een effectief wettelijk en bestuurlijk kader ter bescherming van het recht op leven (EHRM 20 maart 2008, nr. 15339/02 (Budayeva e.a./Rusland), rov. 129).”

English

Article 2 ECHR is not often assessed in the case law of the Hoge Raad. With regard to the explanation and interpretation of this article, the Hoge Raad follows the lines as set out by the ECtHR in its case law (see general comment 2 above).

An example of a case in which Article 2 ECHR was discussed is *Hoge Raad* 19 July 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1223](#) (Mothers of Srebrenica v. The Netherlands), see quote at answer I.IV.

Another example is *Hoge Raad* 19 July 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1278](#). In this case, questions were referred to the Hoge Raad for a preliminary ruling concerning damage caused by earthquakes in Groningen that were possibly the result of gas exploitation. The Hoge Raad discussed, among other things, the positive treaty obligations resulting from Article 2 ECHR. The Hoge Raad considered, inter alia, the following with references to the case law of the ECtHR:

“Under Article 2 ECHR, a state has a positive obligation to act appropriately to protect the life of civilians that are under its jurisdiction against violations of the right to life.” (ECtHR 28 March 2000, no. 22492/93 (*Kiliç/Turkey*), para. 62). This positive obligation applies “*in the context of any activity, whether public or not, in which the right to life may be at stake, and a fortiori in the case of industrial activities, which by their very nature are dangerous*” (ECtHR 28 February 2012, no. 17423/05 (*Kolyadenko et al./Russia*), para. 158). In the particular context of dangerous activities, a positive obligation implies that there are sufficient specific regulations – legal or otherwise – that “*must govern the licensing, setting up, operation, security and supervision of the activity and must make it compulsory for all those concerned to take practical measures to ensure the effective protection of citizens whose lives might be endangered by the inherent risks*”. A positive obligation could entail a duty on the State to put in place an effective legislative and administrative framework designed to protect the right to life (ECtHR 20 March 2008, no. 15339/02 (*Budayeva et al./Russia*), para. 129).” (**NB this is NOT an official translation**)

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

N.a.

II.II Freedom of expression

Questions

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

Art. 7 Grondwet luidt:

“1 Niemand heeft voorafgaand verlof nodig om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.

2 De wet stelt regels omtrent radio en televisie. Er is geen voorafgaand toezicht op de inhoud van een radio- of televisieuitzending.

3 Voor het openbaren van gedachten of gevoelens door andere dan in de voorgaande leden genoemde middelen heeft niemand voorafgaand verlof nodig wegens de inhoud daarvan, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. De wet kan het geven van vertoningen toegankelijk voor personen jonger dan zestien jaar regelen ter bescherming van de goede zeden.

4 De voorgaande leden zijn niet van toepassing op het maken van handelsreclame.”

English

Article 7 GW states:

“1. *No one shall require prior permission to publish thoughts or opinions through the press, without prejudice to the responsibility of every person under the law.*

2. *Rules concerning radio and television shall be laid down by Act of Parliament.*

There shall be no prior supervision of the content of a radio or television broadcast.

3. *No one shall be required to submit thoughts or opinions for prior approval in order to disseminate them by means other than those mentioned in the preceding paragraphs, without prejudice to the responsibility of every person under the law. The holding of performances open to persons younger than sixteen years of age may be regulated by Act of Parliament in order to protect good morals.*

4. *The preceding paragraphs do not apply to commercial advertising.”*

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

Nederlands

Voor art. 7 lid 1 en lid 3 eerste zin van de Grondwet geldt dat een beperking op de desbetreffende rechten alleen bij wet door de formele wetgever kan worden gemaakt. Deze bevoegdheid kan niet worden gedelegeerd. Een voorbeeld van zo een uitzondering is de strafbaarstelling van belediging in art. 266 van het Wetboek van Strafrecht.

Voor art. 7 lid 2 Grondwet geldt dat de formele wetgever zijn bevoegdheid om wetgeving “omtrent radio en televisie” te maken, bij wet kan delegeren aan een lagere wetgever. De (formele) wetgever mag echter geen voorafgaand toezicht instellen op de inhoud van een radio- of televisieuitzending.

Uit art. 7 lid 3 tweede zin Grondwet volgt dat de formele wetgever zelf wetten kan maken die “*het geven van vertoningen toegankelijk voor personen jonger dan zestien jaar regelen ter bescherming van de goede zeden*”, en dat hij die bevoegdheid bij wet ook kan delegeren aan een lagere wetgever.
Zie ook algemene opmerking 3 hierboven.

English

With regard to both Paragraph 1 and the first sentence of Paragraph 3 of Article 7 GW, a restriction on the relevant rights can only be made by law by the formal legislator (see general comments). This power cannot be delegated. An example of such an exception is the criminalization of ‘insult’ in Article 266 of the Dutch Criminal Code.

With regard to Paragraph 2 of Article 7 GW, the formal legislator can delegate its power to legislate “*concerning radio and television*” to a special legislature. However, the (formal) legislator may not introduce prior supervision of the content of a radio or television broadcast.

As follows from the second sentence of Paragraph 3 of Article 7 GW, the formal legislator can produce statutes himself that regulate “*the holding of performances open to persons younger than sixteen years of age (...) in order to protect good morals*”. He can also delegate that power by law to a special legislator.

See also general note 3 above.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Het recht op vrijheid van meningsuiting is regelmatig aan de orde in de jurisprudentie van de Hoge Raad. In de praktijk wordt met name een beroep op art. 10 EVRM gedaan. Zoals gezegd sluit de Hoge Raad zich wat betreft de uitleg van dit artikel aan bij de rechtspraak van het EHRM.

Een voorbeeld is een zaak waarin de Hoge Raad moest oordelen of het verbod op een vereniging in strijd was met onder meer de vrijheid van meningsuiting zoals neergelegd in art. 7 van de Grondwet en art. 10 EVRM (Hoge Raad 18 april 2014, [ECLI:NL:HR:2014:948](#)). De Hoge Raad toetste of aan de voorwaarden om een uitzondering te maken op het recht van vrijheid van meningsuiting, zoals genoemd in art. 10, lid 2, EVRM, was voldaan. De Hoge Raad verwees daar bij naar jurisprudentie van het EHRM (EHRM 14 januari 2014, 47732/06, EHRC 2014/77, Association of Victims of Romanian Judges tegen Roemenië) en overwoog dat de rechter terughoudendheid moet betrachten bij de beantwoording van de vraag of beperkingen op dit recht noodzakelijk zijn, gelet op het grote belang van het recht op vrijheid van meningsuiting.

In Hoge Raad 22 december 2009, [ECLI:NL:HR:2009:BJ9350](#) werd zowel op art. 10 EVRM als op art. 19 IVBPR een beroep gedaan. De Hoge Raad oordeelde dat in dit

geval – kort gezegd – het recht op vrijheid van meningsuiting kon worden beperkt en dat die beperking niet in strijd was met het bepaald in art. 10 EVRM en 19 IVBPR. De Hoge Raad verwees expliciet naar uitspraken van het EHRM (EHRM 28 maart 1990, nr. 10890/84 (Groppera Radio AG and others tegen Zwitserland), NJ 1991, 739 en EHRM 24 november 1993, nr. 13914/88 (Informationsverein Lentia and others tegen Zwitserland), NJ 1994, 559).

Zie verder de algemene opmerkingen hierboven.

English

The right to freedom of expression is regularly discussed in the case law of the Hoge Raad. In practice, an appeal is made, in particular, to Article 10 ECHR. As mentioned, the Hoge Raad follows the lines as set out by the ECtHR in its case law with regard to the interpretation of this article.

An example is a case in which the Hoge Raad had to determine whether the prohibition of an association was in violation of, among other things, the freedom of expression as laid down in Article 7 GW and Article 10 ECHR (*Hoge Raad* 18 April 2014, [ECLI:NL:HR:2014:948](#)). The Hoge Raad assessed whether the conditions for making an exception to the right to freedom of expression, as stated in Paragraph 2 of Article 10 of the ECHR, were met. The Hoge Raad referred explicitly to case law of the ECtHR (ECtHR 14 January 2014, no. 47732/06, *Association of Victims of Romanian Judges/Romania*, EHRC 2014/77) and considered that the courts, due the great importance of the right to freedom of expression, should exercise restraint in answering the question whether restrictions on this right are necessary.

In *Hoge Raad* 22 December 2009, [ECLI:NL:HR:2009:BJ9350](#), an appeal was made to both Articles 10 ECHR and 19 ICCPR. The Hoge Raad ruled that in this case - in short - the right to freedom of expression could be restricted, and that this restriction was not in violation of the provisions of Articles 10 ECHR and 19 ICCPR. The Hoge Raad explicitly referred to judgments of the ECtHR (ECtHR 28 March 1990, No. 10890/84 (*Groppera Radio AG et al./Switzerland*), NJ 1991, 739 and ECtHR 24 November 1993, No. 13914/88 (*Informationsverein Lentia et al./Switzerland*), NJ 1994, 559).

See also the general comments above.

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

Zie het antwoord op de vorige vraag en de algemene opmerkingen hierboven.

See the previous answer and the general comments above.

II.III Right to privacy/right to respect for private life/right to private life

Question

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

Art. 10 Grondwet luidt:

“1 Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer.

2 De wet stelt regels ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens.

3 De wet stelt regels inzake de aanspraken van personen op kennisneming van over hen vastgelegde gegevens en van het gebruik dat daarvan wordt gemaakt, alsmede op verbetering van zodanige gegevens.”

English

Article 10 GW states:

“1. Everyone shall have the right to respect for his privacy, without prejudice to restrictions laid down by or pursuant to Act of Parliament.

2. Rules to protect privacy shall be laid down by Act of Parliament in connection with the recording and dissemination of personal data.

3. Rules concerning the rights of persons to be informed of data recorded concerning them and of the use that is made thereof, and to have such data corrected shall be laid down by Act of Parliament.”

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

Nederlands

De formele wetgever kan het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer beperken bij wet. Deze bevoegdheid kan de wetgever bij wet ook aan een lagere wetgever delegeren.

Voor het tweede en derde lid geldt dat de wetgever zijn bevoegdheid om wetten te maken waarin de in deze leden genoemde onderwerpen worden geregeld, bij wet aan een lagere wetgever kan delegeren.

Zie ook algemene opmerking 3 hierboven.

English

The formal legislator (see general comments) can restrict by law the right to respect for privacy. By law, the formal legislator can also delegate this power to a special legislature.

With regard to both Paragraph 2 and 3 of Article 10 GW, the formal legislator can delegate its power to regulate the subjects mentioned in these paragraphs to a special legislature.

See also general comments above 3 above.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Het recht op – kort gezegd – privacy is regelmatig aan de orde in de jurisprudentie van de Hoge Raad. In de praktijk wordt met name een beroep op art. 8 EVRM gedaan. Zoals gezegd sluit de Hoge Raad zich wat betreft de uitleg van dit artikel aan bij de rechtspraak van het EHRM.

Voorbeeld: In een zaak uit 2017 (Hoge Raad 24 februari 2017, [ECLI:NL:HR:2017:286](#)) stond ter discussie of de Belastingdienst gebruik mocht maken van gegevens van ANPR-camera's (Automatic Number Plate Recognition). Met die camera's waren auto's op wegen geregistreerd. Die gegevens wilde de belastingdienst gebruiken voor het heffen van belasting. De Hoge Raad stelde vast dat het ging om een inmenging van het openbaar gezag in het privéleven gelet op de wijze van verzamelen, vastleggen, bewerken, bewaren, en door het gebruik van de met ANPR-camera's verkregen gegevens. Daarbij verwees de Hoge Raad naar rechtspraak van het EHRM (EHRM 2 september 2010, *Uzun vs. Germany*, nr. 35623/05, par. 44). De Hoge Raad oordeelde dat voor deze inbreuk een voldoende precieze en wettelijke grondslag ontbrak. Het gebruik van de camerabeelden door de Belastingdienst was daarom in strijd met art. 10, lid 1, van de Grondwet en strijdig met de vereisten als genoemd in art. 8, lid 2, EVRM.

English

The right to – in short – privacy is regularly dealt with in the case law of the Hoge Raad. In practice, an appeal is made, in particular, to Article 8 ECHR. As mentioned, the Hoge Raad follows the lines as set out by the ECtHR in its case law with regard to the interpretation of this article.

Example: In a case from 2017 (*Hoge Raad* 24 February 2017, [ECLI:NL:HR:2017:286](#)) it was disputed whether the Tax Authorities could use data from ANPR cameras (Automatic Number Plate Recognition). Cars were registered on roads with these cameras. The tax authorities wanted to use this information for levying tax. The Hoge Raad determined that this was an interference by the public authority in private life given the manner of collecting, recording, processing, storage, and use of the ANPR cameras obtained data. The Hoge Raad referred to case law of the ECtHR (ECtHR 2 September 2010, no. 35623/05 (*Uzun/Germany*), para. 44). The Hoge Raad ruled that there was no sufficiently precise and legal basis for this infringement. The use of the camera images by the tax authorities was therefore contrary to Paragraph 1 of Article 10 of the Constitution and in violation of the requirements as stated in Paragraph 2 of Article 8 of the ECHR.

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

Zie de algemene opmerkingen hierboven.

See the general comments above.

II.IV Freedom of religion

Question

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

Art. 6 GW luidt:

“1 Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.

2 De wet kan ter zake van de uitoefening van dit recht buiten gebouwen en besloten plaatsen regels stellen ter bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden.”

English

Article 6 GW states:

“1. *Everyone shall have the right to profess freely his religion or belief, either individually or in community with others, without prejudice to his responsibility under the law.*

2. *Rules concerning the exercise of this right other than in buildings and enclosed places may be laid down by Act of Parliament for the protection of health, in the interest of traffic and to combat or prevent disorders.”*

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

Nederlands

De formele wetgever kan dit recht bij wet beperken.

Voor het tweede lid geldt dat de wetgever zijn bevoegdheid om wetten te maken waarin de in dit lid genoemde onderwerpen worden geregeld, bij wet aan een lagere wetgever kan delegeren.

Zie ook algemene opmerking 3 hierboven.

English

The formal legislator (see general comments) can restrict this right by law.

With regard to Paragraph 2, the formal legislator can delegate its power to regulate the subjects mentioned in this paragraph to a special legislature.

See also general comment 3 above.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Ook voor het recht op – kort gezegd – godsdienstvrijheid geldt dat in recentere rechtspraak van de Hoge Raad dit recht vooral in het licht van het EVRM aan de orde komt. Zoals gezegd volgt de Hoge Raad in dergelijke gevallen de lijn die het EHRM heeft.

Voorbeeld. In een zaak uit 2019 (Hoge Raad 1 oktober 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1456](#)) speelde het volgende. De verdachte had 30 kg ayahuasca-thee ingevoerd, hetgeen strafbaar is onder de Opiumwet. De thee werd gebruikt bij kerkdiensten. De Hoge Raad stelde voorop dat het bij de Opiumwet voorziene verbod op de invoer van ayahuasca strekt ter bescherming van de volksgezondheid en dat dit verbod kan worden aangemerkt als een beperking op de aan de verdachte toekomende vrijheid van godsdienst die in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de bescherming van de gezondheid als bedoeld in art. 9, tweede lid, EVRM. De Hoge Raad citeerde vervolgens vrij uitgebreid uit een uitspraak van het EHRM (EHRM 6 mei 2014, nr. 28167/07, Fränklin-Beentjes en Ceflu-Luz Da Floresta tegen Nederland). Uit deze uitspraak leidde de Hoge Raad af dat voor de beoordeling van de noodzakelijkheid van de inbreuk in een democratische samenleving niet steeds een afweging per situatie is vereist, maar een algemene toetsing volstaat.

English

With regard to the right to – in short – freedom of religion it also applies that in more recent case law of the Hoge Raad this right is mainly discussed in the light of the ECHR. As mentioned, the Hoge Raad will comply with the approach of the ECtHR in such cases.

An example. In a case from 2019 (*Hoge Raad* 1 October 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1456](#)) it came down to the following. The suspect had imported 30 kg of *ayahuasca* tea, which is punishable under the Opiumwet (Drug Act). The tea was being used in church services. The Hoge Raad first stated that the prohibition on the import of ayahuasca provided for in the Opiumwet, is intended to protect public health, and that this prohibition can be regarded as a restriction on the suspects's right to freedom which is necessary in a democratic society in the importance of protecting health as referred to in Paragraph 2 of Article 9 ECHR. The Hoge Raad then quoted quite extensively from a judgment of the ECtHR (ECtHR 6 May 2014, no. 28167/07 (*Fränklin-Beentjes and Ceflu-Luz Da Floresta/The Netherlands*)). The Hoge Raad derived from this judgment that the assessment of the necessity of the infringement in a democratic society does not always require an assessment per situation, but a general assessment can be sufficient.

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

Zie de algemene opmerkingen hierboven.

See the general comments above.

II.V Prohibition of discrimination

Question

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

Art. 1 GW luidt:

“Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.”

English

Article 1 GW states:

“All persons in the Netherlands shall be treated equally in equal circumstances. Discrimination on the grounds of religion, belief, political opinion, race or sex or on any other grounds whatsoever shall not be permitted.”

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

Het is niet mogelijk om dit grondrecht te beperken.

It is not possible to restrict this fundamental right.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Ook hier geldt dat dit toetsing aan dit recht door de Hoge Raad vooral gebeurt over de boeg van de verdragen (zie eerdere antwoorden). Vaak wordt door een van de partijen een beroep gedaan op het ‘discriminatieverbod’ onder verwijzing naar art. 26 IVBPR en art. 14 EVRM. Dat was bijvoorbeeld het geval in Hoge Raad 22 november 2013, [ECLI:NL:HR:2013:1212](#). In die zaak overwoog de Hoge Raad in rov. 3.3.1:

“Bij de beoordeling van de tegen het oordeel van de Rechtbank gerichte middelen dient het volgende te worden vooropgesteld. Artikel 26 IVBPR en artikel 14 EVRM, in samenhang met artikel 1 van het Eerste Protocol bij het EVRM, verbieden niet iedere ongelijke behandeling van gelijke gevallen, doch alleen die welke als discriminatie moet worden beschouwd omdat een redelijke en objectieve rechtvaardiging ervoor ontbreekt. Dit betekent dat alleen sprake is van discriminatie indien het gemaakte onderscheid geen gerechtvaardigde doelstelling heeft of indien er geen redelijke verhouding bestaat tussen de

maatregel die het onderscheid maakt en het daarmee beoogde gerechtvaardigde doel (zie EHRM 29 april 2008, *Burden tegen het Verenigd Koninkrijk*, no. 13378/05, EHRC 2008/80, paragraaf 60). Hierbij verdient opmerking dat op fiscaal gebied aan de wetgever in het algemeen een ruime beoordelingsvrijheid toekomt bij het beantwoorden van de vraag of gevallen voor de toepassing van de bedoelde verdragsbepalingen als gelijk moeten worden beschouwd en of, in het bevestigende geval, een objectieve en redelijke rechtvaardiging bestaat om die gevallen niettemin in verschillende zin te regelen (vgl. onder meer EHRM 22 juni 1999, no. 46757/99, *Della Ciaja en anderen tegen Italië*, BNB 2002/398), en het zojuist genoemde arrest van het EHRM in de zaak *Burden*, paragraaf 60). Indien het niet gaat om onderscheid op basis van aangeboren kenmerken van een persoon, zoals geslacht, ras en etnische afkomst, dient het oordeel van de wetgever daarbij te worden geëerbiedigd, tenzij het van redelijke grond ontbloomt is (vgl. onder meer EHRM 12 april 2006, *Stec en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk*, no. 65731/01, RSV 2007/44, paragraaf 52, en EHRM 4 november 2008, *Carson en anderen tegen het Verenigd Koninkrijk*, no. 42184/05, paragrafen 73 en 80). Dit laatste kan niet snel worden aangenomen. Het onderscheid moet van dien aard zijn dat de keuze van de wetgever evident van redelijke grond ontbloomt is (“manifestly without reasonable foundation”, zie EHRM 7 juli 2011, *Stummer tegen Oostenrijk*, no. 37452/02, paragraaf 89, met verdere verwijzingen).

Hetzelfde heeft te gelden met betrekking tot het verbod van discriminatie in artikel 1 van het Twaalfde Protocol bij het EVRM. Uit het Explanatory Report bij dit protocol (paragraaf 18) volgt dat de opstellers aan het daarin gebruikte begrip discriminatie dezelfde betekenis hebben willen toekennen als aan het gelijkkluidende begrip in artikel 14 EVRM (zie EHRM 22 december 2009, *Sejdić en Finčić tegen Bosnië en Herzegovina*, nos. 27996/06 en 34836/06, paragraaf 55).

De hiervoor vermelde rechtspraak van het EHRM is voor de Hoge Raad leidend. Aan de nationale wetgever laat artikel 53 EVRM de vrijheid om een verdergaande bescherming te bieden dan de bepalingen van het EVRM en de protocollen bij het EVRM geven. Uit het bepaalde in de Grondwet, in het bijzonder uit artikel 94, vloeit voort dat de Nederlandse rechter daarentegen bepalingen uit een wet in formele zin slechts wegens discriminatie buiten toepassing mag laten indien deze toepassing niet verenigbaar is met een ieder verbindende bepalingen van een of meer verdragen die discriminatie verbieden. Wat betreft het verbod van discriminatie in artikel 14 EVRM en artikel 1 van het Twaalfde Protocol bij het EVRM kan de Nederlandse rechter een zodanige onverenigbaarheid niet aannemen op basis van een uitleg van het daarin gebruikte begrip discriminatie die zou leiden tot een verdergaande bescherming dan mag worden aangenomen op grond van de rechtspraak van het EHRM met betrekking tot die bepalingen (vgl. HR 10 augustus 2001, nr. R00/132HR, ECLI:NL:HR:2001:ZC3598, NJ 2002/278).”

Uit deze uitspraak volgt expliciet dat de genoemde EHRM rechtspraak voor de Hoge Raad leidend is.

English

Here, too, it applies that the assessment under this right by the Hoge Raad mainly takes place in relation to the treaties (see previous answers). Often, one of the parties invokes the “prohibition of discrimination” with reference to Article 26 ICCPR and Article 14 ECHR. That was the case, for example, in *Hoge Raad* 22 November 2013, [ECLI:NL:HR:2013:1212](#). In that case, the Hoge Raad ruled in para. 3.3.1:

“In order to assess the grounds of appeal directed against the judgement of the district court, the following has to be noted first. Article 26 of the ICCPR and Article 14 of the ECHR, in conjunction with Article 1 of Protocol No. 1 to the ECHR, do not prohibit every different treatment of similar cases, but only those which must be regarded as discriminatory because objective and reasonable justification for this different treatment lacks. This means that it is only discriminatory if the different treatment does not pursue a legitimate aim or if the means employed are not reasonably proportionate to the legitimate aim sought to be realised (see ECtHR 29 April 2008, no. 13378/05, *Burden/The United Kingdom*, EHRC 2008/80, para. 60). It should be noted that in the field of taxation, generally the legislator enjoys a wide margin of appreciation in assessing whether cases have to be regarded as equal in the light of the aforementioned treaty provisions, and if so, whether there is nonetheless an objective and reasonable justification to deal with those cases in a different manner (cf., among other cases, ECtHR 22 June 1999, no. 46757/99, *Della Ciaja et al./Italy*, BNB 2002/398, and the aforementioned decision in ECtHR 29 April 2008, no. 13378/05, *Burden/The United Kingdom*, EHRC 2008/80, para. 60). If it does not concern inherent personal characteristics, such as sex, race and ethnic origin, the choice of the legislator on the matter has to be respected unless it is manifestly without reasonable foundation. The latter cannot be assumed lightly. The difference in the treatment must be of such a nature that the choice of the legislature is manifestly without reasonable foundation. (“*manifestly without reasonable foundation*”, see ECtHR 7 July 2011, no. 37452/02 (*Stummer/Austria*), para. 89, with further references). The same applies with regard to the prohibition of discrimination in Article 1 of Protocol No. 12 to the ECHR. It follows from the Explanatory Report to this protocol (paragraph 18) that the authors intended to assign the same meaning to the concept of discrimination used therein as to the identical term in Article 14 ECHR (see ECtHR 22 December 2009, nos. 27996/06 and 34836/06, *Sejdić and Finci/Bosnia and Herzegovina*, para. 55).

The aforementioned case law of the ECtHR is leading for the Supreme Court. Article 53 ECHR offers the national legislator the freedom to maintain higher standards of protection than the provisions of the ECHR and the protocols to the ECHR offer. However, from the provisions of the Constitution, in particular from Article 94, it follows that the Dutch court may only deem provisions of statutes (note in the interest of the questionnaire: statutes are so-called formal laws, see general comments) non-applicable because of discrimination if application would be incompatible with provisions of one or more treaties that are binding on all persons that prohibit discrimination. With regard to the prohibition of discrimination in Article 14 ECHR and Article 1 of Protocol No. 12 to the ECHR, the Dutch court cannot conclude to such incompatibility on the basis of an interpretation of the concept of

discrimination used in these provisions that would lead to higher standards of protection than may be adopted on the basis of the case law of the ECtHR with regard to those provisions (cf. HR 10 August 2001, no. R00/132HR, ECLI:NL:HR:2001:ZC3598, NJ 2002/278).” (**NB this is NOT an official translation**)

It follows explicitly from this judgment that the aforementioned ECtHR case law is leading for the Hoge Raad.

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

Zie vorig antwoord en algemene opmerkingen hierboven.

See previous answer en general comments above.

II.VI Right to Liberty

Question

- *What is the original wording of the provision protecting this right in your national catalogue?*

Answer

Nederlands

Art. 15 luidt:

“1 Buiten de gevallen bij of krachtens de wet bepaald mag niemand zijn vrijheid worden ontnomen.

2 Hij aan wie anders dan op rechterlijk bevel zijn vrijheid is ontnomen, kan aan de rechter zijn invrijheidstelling verzoeken. Hij wordt in dat geval door de rechter gehoord binnen een bij de wet te bepalen termijn. De rechter gelast de onmiddellijke invrijheidstelling, indien hij de vrijheidsontneming onrechtmatig oordeelt.

3 De berechting van hem aan wie met het oog daarop zijn vrijheid is ontnomen, vindt binnen een redelijke termijn plaats.

4 Hij aan wie rechtmatig zijn vrijheid is ontnomen, kan worden beperkt in de uitoefening van grondrechten voor zover deze zich niet met de vrijheidsontneming verdraagt.”

English

Article 15 GW states:

“1. Other than in the cases laid down by or pursuant to Act of Parliament, no one may be deprived of his liberty.

2. Anyone who has been deprived of his liberty other than by order of a court may request a court to order his release. In such a case he shall be heard by the court within a period to be laid down by Act of Parliament. The court shall order his immediate release if it considers the deprivation of liberty to be unlawful.

3. The trial of a person who has been deprived of his liberty pending trial shall take place within a reasonable period.

4. A person who has been lawfully deprived of his liberty may be restricted in the exercise of fundamental rights in so far as the exercise of such rights is not compatible with the deprivation of liberty.”

Question

- *Is it possible to restrict the right? If so, how and under what conditions?*

Answer

Nederlands

De formele wetgever kan het recht op vrijheid als genoemd in lid 1 bij wet beperken. Deze bevoegdheid kan de wetgever bij wet ook aan een lagere wetgever delegeren. Zie verder de algemene opmerking 3 hierboven.

English

The formal legislator can restrict the right to freedom as mentioned in paragraph 1 by law. The legislator can also delegate this power to a special legislature by law.

See also general note 3 above.

Question

- *Has your court considered this right/its interpretation or enshrinement in more detail? If so, please provide practical details and list the catalogues of human rights applied.*

Answer

Nederlands

Dit recht komt in de jurisprudentie van de Hoge Raad met name aan de orde over de boeg van art. 5 EVRM. In een zaak uit 2018 (Hoge Raad 4 mei 2018, [ECLI:NL:HR:2018:682](#)) ging het om een gedwongen opname van een verstandelijk gehandicapte in een psychiatrisch ziekenhuis. De Hoge Raad oordeelde dat de verklaring omtrent de geestvermogens van de betrokkene door een psychiater was opgesteld en dat daarom was voldaan aan de eis van ‘*objective medical expertise*’ zoals bedoeld in art. 5 lid 1, onder e, EVRM. De Hoge Raad noemde daarbij expliciet EHRM 24 oktober 1979, ECLI:NL:XX:1979:AC6700, rov. 39.

English

This right is discussed, in particular, in the case law of the Hoge Raad in relation to Article 5 ECHR. In a case from 2018 (*Hoge Raad* 4 May 2018, [ECLI:NL:HR2018:682](#)) it concerned a forced admission of a mentally handicapped person to a psychiatric hospital. The Hoge Raad ruled that the statement concerning the mental capacities of the person concerned had been drawn up by a psychiatrist and that therefore the requirement of “*objective medical expertise*” as referred to in Article 5, Paragraph 1, Sub e, ECHR, was met. The Hoge Raad explicitly mentioned ECtHR 24 October 1979, ECLI:NL:XX:1979:AC6700, para. 39.

Question

- *Is there a difference between the case law of your court and the case law of international courts with respect to the protection of this right?*

Answer

Zie algemene opmerkingen hierboven.

See general comments above.